

ŞİİR VE GENENEK ÜZERİNE KONUŞMALAR/dokuz

Mehmet KURTOĞLU

Konuşturan: **Tayyib Atmaca**

Önünüzde tarihi bir kapı var ve siz bu kapıyı elinizde avuç alanınızı aşan bir usta elinde düğülmüş bir açar ile sözün kapısını açtığınızda gelenek ve şiir üzerine döşediğiniz, ruh ve gönül işçiliği ile süslediğiniz şiir otağı nasıl meydana geldi?

Geleneğin güçlü olduğu bir evde doğdum, geleneğe dayanan bir eğitimden geçtim ve modernizme direnen bir şehirde geçti çocukluk ve gençliğim. Daha açık ifadeyle gelenek ve modernitenin iç içe olduğu bir dünyada büyüdüm. Divan edebiyatının gazel formunu okuldan önce sıra gecelerinde, Yunus'un ilahilerini babamla birlikte gittiğim Kadir-i Tekkeleri'nde, Karacaoğlan şiirlerini türkülerde dinlemiştim. Türküler, gazeller, masallarla geçen geceler ve henüz televizyonun girmediği bir dünya... Bugün dahi henüz tam olarak modernleşememiş Urfâda, şairler halen gazel yazmakta, müzisyenler gazel okumaktadır. Ruh dünyamı şekillendiren bu geleneksel dünyada elbette beyitler halinde ve hece tarzında şiirler yazmaktan başka çarem yoktu. Biliyorsunuz, şiiri aşk besler, sevdâ besler, trajedi besler.. Katı geleneklerin, töre cinayetlerinin ve kadının kutsal olduğu Urfâda insan ister istemez şiir gibi sembolik bir dile sığınır. Sevmenin ayıp görüldüğü, aşıkâr olan aşkların cinayetle sonuçlandığı bu coğrafya insanın kendini ifade edebileceği tek dil şiirdir. Ruh ve gönül dünyamızın iniltileri şiir olarak döküldü dilimizden. Ve kendimizi bir anda şiirin içinde bulduk...

Yanınıza genç bir şair adayı geldi, elinde üç beş tane şiiri var ve günümüz şairlerinin parmak izlerini taşıyan ya da taşımayan şiir eskizlerini size sunarak “ağabey bu şiirlerimi bir bakar mısınız, benden şair olur mu?” dedi. Bu şair adayının yol hazırlığı gönül çantasında neler olmalı?

Bir gencin şiir eskizleri ondaki şairlik istidadını gösterir. Bir kaç şiirden onu kaleme alanın bu alandaki kabiliyetini anlamak mümkündür. Şahsen güçlü şiir damarı olan gençleri her zaman yönlendirmiş, teşvik etmişimdir. Onun şiire devam etmesinin yanında, divan edebiyatını, halk edebiyatını çok iyi özümsemesini, ünlü şairlerin şiirlerini bol bol okumasını tavsiye ederim. Ayrıca şiir yazmak kadar şiir üzerine okumayı ve düşünmeyi salık veririm. Çünkü üzerine düşünülmeyen bir şiir, büyük şiir olamaz. Yol açıcı büyük şairlerimizin tümü şiir üzerine düşünmüş, şiir üzerine poetikalar kaleme almışlardır. Bu bağlamda onlara Aristoteles'in "Poetika", Mayakovski'nin "Şiir nasıl yazılır?", Rilke'nin "Genç Bir şaire mektuplar", Goethe'nin "Şiir ve Hakikat", Tolstoy'un "Sanat nedir?" ve Haşim, Necip Fazıl gibi şairlerimizin şiir üzerine yazdıklarını okumalarını tavsiye ederim. Çünkü genç bir şairin yol azığında bu kitaplar, gönül çantasında aşk olmalıdır... Aşk olmazsa şiir de olmaz...

Gelenekle gelecek arasında kurulan köprüden elimizi kolumuzu sallayarak geçebilir miyiz? Bu köprüden geçebilmek için hangi çığırlardan geçmemiz gerekir?

Biz yaşı kırkı geçmiş olanlar gelenekle modernizm arasında kalmış, hatta daha vahimi sıkışmış bir durumdadır. Genç kuşaklar ise tamamen modern bir dünyada gözlerini açtıklarından dolayı bizim yaşadığımız sıkıntıyı yaşamadılar. Onlar kendilerini modern bir dünyada, dijital bir çağda buldular. Gençlerin dijital dünyasının negatifi yok, tamamen pozitif bir dünya. Oysa bizim dünyamız siyah-beyaz renklere dönüşmüş ve pozitif bir dünya. Bu dünyadan dijital dünyaya geçerken elimizi kolumuzu sallayamazdık. Bu geçişin sancılarını yaşadık. Bizim dünyamız tekdüze bir dünya değildi ve biz bu dünyadan aldığımız ilhamla söyledik şiirlerimizi. Aslında bizim kuşağımız gelenekle modernite arasında köprü bir kuşaktır. Biz bizden öncekilerle bizden sonrakiler arasında köprüyüz. Köprünün görevi birilerini bir yerden bir yere taşımak. Biz bu bağlamda geleneği modernizme taşıyan kuşağız. Hem geleneği hem modernizmi yaşayan şanslı kuşağız...

Günümüzde geleneksel şiirin memelerinden emmeden modern şiir yazılabilir mi?

Şahsen gelenekten beslenmeyen birinin modern şiir yazacağına inanmıyorum. Bir şair ne denli geleneği özümsemişse o denli güçlü modern serbest şiir yazar. Atilla İlhan, Turgut Uyar, Behçet Necatigil

gibi büyük şairler geleneği özümsemiş şairlerdir. Attila İlhan'ın divan edebiyatı kültürü oldukça güçlüdür. Geleneği modern serbest şiir içinde gizlemiştir.

Bir defa şiirdeki sesi, ritmi, ahengi yakalayabilmek için güçlü bir divan ve halk edebiyatı kültüründen beslenmek gerekir. Arif Nihat Asya'nın "Bayrak" şiirine bakınız. Serbest şiir olduğu halde güçlü bir ritmi, ahengi ve sesi vardır. Serbest şiirdir, okurken sanki hece şiiri okuyormuşsunuz gibi hissedersiniz. Arif Nihat bu gücü geleneksel şiirden almıştır. Bugünkü genç şairlerin, hatta kendi kuşağını katarak söyleyeyim gelenekten beslenmeyen şairlerin geleceğe tek bir mısraı dahi kalmayacaktır. Yazılan serbest şiirlere bakıyorum kaba ve yavan geliyor. Ses yok, ahenk yok, ritim yok, daha önemlisi melâl yok! İlginç sözleri bir araya getirmeyi, aforizmal cümleler kullanmayı serbest şiir sanıyorlar ve ben yazdım oldu diyorlar. Bana göre geleneksel şiirden beslenmeyen tek mısra yarına kalmayacaktır.

Divan ve halk şiirini tanımadan günümüz "modern şiiri"ni yazarken karşılaştığımız engelleri nasıl aşmalıyız?

Biliyorsunuz dil canlı bir organizmadır her an değişiyor. Bugünün gençleri Necip Fazıl'ı, Tanpınar'ı Yahya Kemal'i anlamak için sözlük kullanıyor. Söz konusu Divan edebiyatı olunca bu daha da çetrefil bir hal alıyor. Kültürel arka planında divan edebiyatı ve halk edebiyatı olanlar için modern şiire geçmede bir sıkıntı yoktur. Örneğin ben divan edebiyatının sözlü olarak çok güçlü bir şekilde yaşandığı Urfada doğup büyüdüğüm ve ayrıca Arapça bildiğim için geleneksel edebiyattan modern edebiyatı geçişte pek bir sıkıntı yaşamadım. Çünkü Osmanlıca sözlü olarak kültürel arka planımda zaten vardı. Gençlere gelince bunlar için gerçekten gelenekten modernizme geçmek büyük bir sıkıntı. Bir defa yabancı dillerin bombardımanı altında bir hayat yaşıyorlar. Bu yüzden kendi kültür ve dilimizle aralarında müthiş bir uçurum var. Cumhuriyetin ilk yıllarında yayınlanan eserleri sadeleştiriyoruz. Ne acı değil mi? Bunlar birer engel. Dil ve kültür problemini halledenler böyle bir engelle karşılaşmıyorlar. Ancak modern şiirden başlayanlarda sıkıntı oluyor. Çünkü günümüz gençlerinin modern şiiri değil, geleneksel şiiri anlamakta zorlanıyorlar. İngiltere'de Shakespeare yazıldığı dönemin diliyle yayınlanıyor ve her İngiliz vatandaşı onu orijinal dilinden okuyarak orta eğitimini bitiriyor. Bizde Fuzulî'yi, Nâbî'yi, Nedim'i, Ziya Paşa'yı yazıldığı dönemin diliyle okutmalıyız çocuklarımıza. Ancak o zaman köklü bir kültür ve güçlü bir modern şiir dili oluşturabiliriz...

Sözlü bir medeniyetin köşe taşlarını oluşturan şiir nasıl oldu da gönül ve ruh ikliminden uzaklaşarak içi boş kelime yağınlarıyla dolu sadece manası yazanın karnında saklı "şiir" şekline dönüştü?

Biraz önce yukarıda belirttiğim gibi "ben yazdım oldu" mantığıyla ortalıkta şair diye dolaşan zevatlar bulunmaktadır. Şiir trajik olandan, melalden, aşk ve acıdan beslenir. Meşhur bir söz vardır; "dert insanı söyler" diye. Şiir yazar aynı zamanda dertleşen insandır. Halk muhayyilesinde şair demek âşık demektir. Âşık demek Fuzulî'nin o meşhur "Ya Rab belay-ı aşk ile kıl aşına beni/ itme bu aşk belasından cüda beni" dizesinde olduğu gibi belasıyla hemhal olan kişidir. Mecnun yani delidir, meczuptur... Aslında buradaki meczupluk delilik değil, aşkınlıktır, bir hal olayıdır. İlham dediğimiz şey, şairin fizik âlemden metafizik âleme geçmesidir. Trans yani aşkınlıktır. O aşkınlık içinde fiziki dünyadan soyutlanarak metafizik dünyada hissettiklerini şiire döker. Böylesine bir hal olayı, aşkınlık yaşamayan insandan şiir sudur etmez. Sizin de belirttiğiniz gibi yüreğinden, gönlünden değil, karnından konuşur. Karnından konuşan insanın yazdıkları da şiir olmaz. Ben kafama göre şiir yazarım, istediğim imgeyi, imajı, sembolü kullanırım ve bunun manası yalnızca bende saklıdır diyemez şair. Şiiri okuyan herkes orada geçen imgeden, imajdan, sembolden kendine göre bir şeyler çıkarabilmelidir. Kimsenin anlamadığı bir şiir, şiir değil hezeyandır. Tıpkı fırçayı tuvale gelişi güzel vurarak soyut sanat icra ettiğini söyleyen ressamalara benzerler. Okuyanın anlamadığı veya hiçbir şey hissetmediği bir şiir olamaz. Ne yazık ki günümüzde içi boş, ne söylediği anlaşılmayan yüzlerce şiir yayınlanıyor dergilerde. Ve bunların okuyucu nezdinde bir karşılığı yok. Dar bir çevre içinde okunup konuşuluyor o kadar...

Şiir bize neyi anlatır?

Şiir insanı anlatır. Şiir Varoluş sancısıdır. Şiir âşktır, acıdır, yer yer de tebessümdür. Hiçbir zaman kahkaha atmaz şiir. Şiir insana insanı, insanın ruhunun derinliklerini, dile getiremediği hislerini anlatır. Şiirin evrensel olmasının nedeni insanı muhatap almasıdır. Yunus'un Mevlana'nın, Fuzulî'nin şiirinin kalıcılığı yaratılışı yani insanı anlatmasıdır. "Bir ben var benden içerü" diyen Yunus'un yaşadığı dönemde

birçok şair vardı. Ama onlardan geriye yalnızca Yunus kaldı. Çünkü Yunus, insanı, varoluşu, yaratılışı dile getirmiştir. İnsanlık yaşadıkça Yunus yaşayacaktır, şiirleri hep söylenecektir...

Şiirde usta çıracak ilişkisi var mıdır?

Şiirde usta çıracak ilişkisine inanlar vardır, ben onlara saygı duyuyorum ama kendim usta çıracak ilişkisine inanmıyorum. Çünkü şiir tamamen bireysel bir sanattır. Usta çıracak ilişkisini şiir nasıl yazılır bağlamında belli bir eğitim noktasında ele alıyorsanız diyeceğim yoktur. Edebiyat fakültesinde binlerce öğrenci yetiştiren, bir şairden daha çok şiir üzerine bilgiye sahiptir ama şiir yazamaz. Şiir yazabilmek için doğuştan şair olmak gerekir. Burada bir noktanın altını çizmek istiyorum. Bir genç şair usta bir şairin şiirlerini okuyarak ve ona özenerek şiir yazabilir. Hatta yazdıkları divan edebiyatındaki nazirelere de benzeyebilir. Fakat belli bir noktadan sonra kendi sesini kendi konusunu kendi şiirin yazmak zorundadır. Her genç şair bir veya birkaç usta şairin etkisinde kalabilir. Ama onu aşmadığı, kendi sesini yakalamadığı müddetçe şair olamaz. Eğer bu tür okumaları usta çıracak bağlamında değerlendiriyorsanız bir şey diyemem. Çünkü ben usta-çıracak ilişkisine değil, genç şairin arayışına inanıyorum. Genç şair güçlü şairleri okur, bazılarının etkisinde kalır ama belli bir müddet sonra kaynağından çıkan su gibi kendi yatağını bulur. Şiir dilini, sesini oluşturur...

Şair kendi üslubunu nasıl oluşturur?

Bir yazarı yazar eden üslubu olduğu gibi, bir şairi şair yapan şey de üslubudur. Örneğin Mehmet Akif'in, Yahya Kemal'in, Necip Fazıl'ın, Sezai Karakoç'un, İsmet Özel'in şiirlerini altında imzaları olmasa dahi tanıyoruz. Çünkü kendilerini mahsus bir şiir dili, bir şiir sesi var. Hatta onların etkisinde bir şiir karşımıza çıktığında hemen bu şiirde Sezai Karakoç'un sesi, şu şiirde Yahya Kemal etkisi var diyoruz. Niçin? Üslup sahipleri olduğu için. Üslup sahibi olmayan bir şair vasat şairdir, geleceğe kalmaz. Bir şairin üslubunu oluşturması zaman içerisinde kendiliğinden oluşur. Bir şair beslendiği kaynakları ne denli içselleştirir ve ne denli onların etkisinden kurtulursa o denli özgün olur. Kendine has bir dil geliştirir.

Gelenekten habersiz geleceğe şiiri nasıl taşıyoruz?

Kâinatda Allah hariç hiç varlık öncesiz ve sonrasız değildir. Her varlık mutlaka bir yerlerden beslenir. Ne ağaç köksüz, ne dal yapraksız olabilir. Gelenekten beslenmeyen şiir, köksüzdür, piçtir! Kendinden öncekileri okumadan şiir yazılamayacağı gibi, gelenekten beslenmeyen şiir de yazılamaz. Bu kimi şairde çok güçlü kiminde çok zayıf olabilir. Ama her halükarda şairin beslendiği bir meme vardır. Gelenekten kastımız binlerce yıllık şiir birikimi ise, bu birikim bugün bizi modern şiire götürmüştür. Türkiye devletlere şiir şölenine gittiğimizde, oradaki şairlerin büyük çoğunluğunun halen hamasi şiirler okuduğunu, konu olarak da vatan, millet, Sakarya edebiyatını aşamadıkları gördüm. Edebiyatları bizim cumhuriyetin ilk yıllarındaki milli ve hamasi edebiyatımıza benziyor. Biz gazeli zirveye ulaştırdık, halk edebiyatından beslenen büyük şairler çıkardık ancak bir iki şair hariç 1950'lerden sonra gerçek anlamda modern serbest şiirler yazabildik. Bu bir süreç işi. Belki I. ve II. Yeni şiiri içinde geleneği bulmak zordur ama unutulmalıdır ki, I. Ve II. Yeni binlerce yıllık şiir tecrübemizin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Geleneği bazen farkında olmayarak modern şiire taşımız. Bazen Turgut Uyar, Behçet Necatigil ve Attila İlhan gibi bilinçli olarak... Attila İlhan'ın şiirlerine bakarsanız geleneğin modern şiire nasıl taşındığını görürsünüz.

Modern şiir ya da günümüz şiiri deyince neyi anlıyoruz?

Modern şiiri serbest ölçüde yazılmış şiir olarak görenler var. Oysa modern şiir yalnızca serbest ölçüyle tanımlanamaz. Örneğin Necip Fazıl'ın şiiri hece ölçüsüyle yazılmış modern şiirdir. Onun şiirin modern yapan şiire soktuğu konulardır. İlk defa şiirde metafizik ürperti, cinleri, hafakanları, bunalımları, yabancılaşmayı dile getirmiştir. Bütün bunlar modernleşme ile insanın karşı karşıya kaldığı sorunlardır. Bunu üstat şiirine taşımıştır. Necip Fazıl'ın şiiri modern şiir olduğu gibi Nazım Hikmet'in şiiri de modern şiirdir. O da hem serbest tarzı hem de ideolojiyi öne çıkararak şiirini oluşturmuştur. Dolayısıyla modern şiir bana göre daha çok işlediği konuyla modern şiirdir. Ölçülü veya ölçsüz olması önemli değildir.

Edebiyat dergilerinde şiir "başrol oyuncusu" olarak önyazıdan hemen sonra "cam kenarı"nda yer almasına rağmen neden şiir kitapları basılmıyor, basılsa da satmıyor. Şiir dergilerin ya da okurun "dolgu malzemesi"mi oldu?

Şiirin seyrini dünyanın gidişatından ayrı düşünemeyiz. Dünya yukarıda belirttiğim gibi dijital ve sanal bir çağa doğru gidiyor. Tarihi çağlara ayırdığımız gibi sanatı da çağlara ayırmak mümkündür. Sanatı çağlara ayırdığımızda şiir antik dönemlerden beri vardır ve öyle sanıyorum ki, sanatların en eskisidir. Zira bütün kutsal kitapların dili şiirseldir. Ortaçağ roman ve resim çağıdır. Henüz elektriğin olmadığı, insanların vakit öldürmek için meşgale aradığı bir dönemde roman ev kadınları başta olmak üzere en popüler sanattır. Bu dönemde bin beş yüz iki bin sahifelik romanlar yazılmıştır. Sonrasında tiyatroyu görüyoruz. Tiyatro sinemanın icadına kadar en güçlü sanat dalıdır. Bugün tiyatro ilk dönemindeki popülaritesini yitirmiştir. Dar bir çevrede devam etmektedir. Sinema 20. Yüzyılın en güçlü en popüler sanattır. Tiyatroyu, romanı, resmi bitirmiştir. 21.yüzyıl internet çağı. Yani sanal bir çağ. Bu çağda insanlar yüz yüze görüşmüyor. Sanal ortamda birbirilerini takip ediyorlar. Böylesine bir dünyada şiirin yeri yoktur. Şiir kadının mahrem, aşkın kutsal sayıldığı dönemlerde karşılık bulmuştur. Kadının kolay olduğu, aşkın cinselliğe indirgendiği bir dünyada şiirin yeri olamaz. Çünkü şiirin dili gönülden kopup geldiği için ilahi bir dildir. Modern dünya kutsala savaş açtığından şiirin varlığını sürdürecektir alan kalmamıştır. Dergilerde yayınlanan şiirlere gelince onlar da dar bir çerçevede karşılık buluyor o kadar... Şiir kitapları basılmıyor çünkü alıcısı yok. Şiir yalnızca dergilerde dolgu malzemesi değil, siyasilerin propagandalarında da doldu malzemesi olarak kullanılıyor.

Şiir kitaplarının da hikâye, deneme ve roman kitapları gibi çok okunması için özellikle Milli Eğitim Bakanlığının öncülüğünde edebiyat öğretmenlerinin öğrencilerine şiir ezberletmeleri ve şiir kitapları önermeleri şiiri ve şiir kitaplarına açılan kapıyı aralar mı?

Taşıma su ile değirmen dönmez derler. Devlet eliyle şiir teşvik edilmez. Cemal Süreya'nın "şiir anayasaya aykırıdır" diye bir sözü vardır. Şiir iktidarla uyumsuz. Doğu ve batı klasiklerini milli eğitim mecburi kıldı, öğretmenler başta olmak üzere öğrenciler roman özetlerinden okuma yaptılar. Çocuklarda okuma ve edebiyat zevki oluşturma yolu öğretmenlerin okuma zevkinden, edebiyat sevgisinden geçiyor. Öğretmenlerin okumadığı, bir yerde öğrencilerin okuması beklenemez. Şiir ezberleyerek kaç kişi şair olmuş veya şiiri sevmiştir. Şiirin dili kutsaldır, gönülden çıkar gönüllere ulaşır. Şiir ezberletmek şiir kitaplarına kapı aralamaz...

Osmanlı Padişahlarının kahir ekseriyeti şiir ya da bir güzel sanatla ilgilendiğinden bir ince ruha sahiptirler. Bundan dolayı içinde yaşamış olduğumuz yüzyıldan önce yaşamış şairler şiirleriyle hâlâ yaşamaya devam ediyorlar. Bu hususta gerek devleti yönetenler gerekse şehir eminlerine reçete olacak düşünceleriniz nelerdir?

İlginçtir Osmanlı padişahları iyi bir savaşçı olmalarına rağmen çok iyi şairdirler. Ömürleri at sırtında geçen, savaş meydanlarında kılıç parçalayan padişahlarımız arkalarında birer koca divan bırakmışlar ama bir savaş kitabı bırakmamışlardır. Bir ellerinde kılıç bir ellerinde kalem olan bu padişahlar bize kalemle kılıçtan daha keskin olduğunu söylemek istemişlerdir.

Şiir söyleyen padişahların gönül gözleri açık, sezgileri güçlü ve dilleri kucaklayıcıdır. Bu yüzden imparatorluk kurmuşlardır. Bugün dahi iyi bir siyasetçi veya liderin iyi bir hatip olması gerekir. İyi hatip olmanın yolu da dili iyi kullanmaktan geçer. Sözcüklerle oynayamayan bir insan ne iyi bir şair olabilir ne de iyi bir hatip.

Devlet adamları, şehreminler sanat ve felsefeye ne denli önem verirlerse şehirleri ve ülkeleri o denli iyi yönetirler. Sanatsız ve felsefesiz iktidar olunmaz. Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethettiğinde, oradaki en iyi mimarları, mühendisleri, yazarları, sanatçıları, din adamlarını zorla başkent İstanbul'a getirmiştir. Getirdiği bu beyin göçüyle imparatorluğun en muhteşem yüzyılını oluşturmuştur.

Bugünkü medeniyet sancımızın nedeni bir futbolcunun bir müzisyenin desteklendiği kadar bir yazar ve sanatçının desteklenmesi gerekir ki, sanat ve düşüncede atılım yapabilelim.